

BANK-MOLIYA TIZIMI ISLOHOTI: RAQAMLI BANK XIZMATLARI VA KICHIK HAMDA O'RTA BIZNESNI KREDITLASH

Yo'ldashova Mashhura Jo'rabek qizi

ALFRAGANUS UNIVERSITETI Iqtisodiyot fakulteti 4-bosqich talabasi

Ermatov Musojalil Komilovich

Ilmiy maslahatchi: "Moliya" kafedrası dotsienti, iqtisod fonlari nomzodi

Annotatsiya Ushbu maqolada bank-moliya tizimidagi islohotlar, xususan raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va kichik hamda o'rta biznesni kreditlash masalalari chuqur tahlil qilinadi. Raqamli bank xizmatlari moliyaviy xizmatlardan foydalanish qulayligini oshirish, xizmat ko'rsatish tezligini yaxshilash va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda muhim rol o'ynamoqda. Shu bilan birga, kichik va o'rta biznes subyektlarini moliyalashtirish iqtisodiy barqarorlik va ish o'rinlarini yaratishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Maqola O'zbekiston va boshqa rivojlanayotgan davlatlar tajribasi asosida tayyorlanib, bank islohotlarining ijobiy va salbiy jihatlari yoritadi.

Kalit so'zlar: Bank-moliya tizimi, raqamli bank xizmatlari, raqamlashtirish, kichik va o'rta biznes, KOB kreditlash, moliyaviy inklyuziya, islohotlar, iqtisodiy o'sish, moliyaviy savodxonlik, bank sektori.

Аннотация: В данной статье рассматриваются реформы в банковско-финансовой системе, в частности внедрение цифровых технологий и вопросы кредитования малого и среднего бизнеса. Цифровые банковские услуги играют важную роль в повышении доступности финансовых сервисов, ускорении обслуживания и расширении финансовой инклюзии. В то же время финансирование субъектов малого и среднего бизнеса признаётся важным фактором экономической стабильности и создания рабочих мест. Статья подготовлена на основе опыта Узбекистана и других развивающихся стран, с освещением как положительных, так и отрицательных сторон банковских реформ.

Ключевые слова: банковско-финансовая система, цифровые банковские услуги, цифровизация, малый и средний бизнес, кредитование МСБ, финансовая инклюзия, реформы, экономический рост, финансовая грамотность, банковский сектор.

Abstract: This article analyzes reforms in the banking and financial system, particularly the implementation of digital technologies and the issues of lending to small and medium-sized enterprises (SMEs). Digital banking services play a key role in improving access to financial services, increasing service efficiency, and promoting financial inclusion. At the same time, financing SMEs is recognized as a critical factor for economic stability and job creation. The article is based on the experience of Uzbekistan and other developing countries, highlighting both the positive and negative aspects of banking reforms.

Keywords: *banking and financial system, digital banking services, digitalization, small and medium-sized enterprises, SME lending, financial inclusion, reforms, economic growth, financial literacy, banking sector.*

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarda bank-moliya tizimining jadal islohoti iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirishda muhim rol o‘ynamoqda. Bu jarayon moliyaviy xizmatlarning qulayligi, tezligi va shaffofligini ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, davlatlarning iqtisodiyotini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Maxsus e‘tibor raqamli texnologiyalarni joriy etishga qaratilmoqda, chunki ular bank xizmatlarining sifatini sezilarli darajada yaxshilash bilan birga, aholining keng qatlamlari, ayniqsa chekka hududlarda yashovchi fuqarolar uchun moliyaviy xizmatlarga kirishni osonlashtiradi.

Raqamli bank xizmatlari – internet-banking, mobil banking, elektron to‘lov tizimlari va blokcheyn kabi yangi texnologiyalar – banklar va mijozlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqani soddalashtiradi, operatsiyalarni tezlashtiradi hamda xizmatlarning shaffofligini ta‘minlaydi. Bu esa o‘z navbatida moliyaviy inklyuziya darajasini oshirishga, iqtisodiyotning turli sohalarida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishiga yordam beradi.

Shuningdek, kichik va o‘rta biznes (KOB)ni moliyalashtirish masalasi bugungi kun iqtisodiyoti uchun alohida ahamiyat kasb etmoqda. KOB iqtisodiy o‘sishning, ish o‘rinlari yaratishning va innovatsiyalarni joriy etishning muhim omili hisoblanadi. Lekin ko‘plab kichik va o‘rta korxonalar uchun kredit olishda hali ham qator to‘siqlar mavjud – yuqori foiz stavkalari, qat’iy garov talablari va byurokratik jarayonlarning murakkabligi. Shu bois, bank-moliya tizimidagi islohotlarning aynan bu yo‘nalishga qaratilishi, ya’ni KOBni kreditlashni rivojlantirish, ularni moliyaviy resurslarga erkinroq va tezroq kirish imkonini yaratish muhim vazifalardan biridir.

Ushbu maqolada O‘zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlardagi bank-moliya tizimidagi raqamli islohotlar, raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi, shuningdek, kichik va o‘rta biznesni kreditlash siyosatining iqtisodiyotga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada ushbu jarayonlarning amaliy natijalari, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Bu esa iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlashda bank-moliya tizimining o‘rnini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi.

Nazariy Asoslar

Bank tizimi — bu iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikni amalga oshiruvchi asosiy institutlar majmui hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, banklar — pul mablag‘larini yig‘ish, saqlash, qarz berish va boshqa moliyaviy xizmatlarni ko‘rsatish orqali iqtisodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlaydigan muhim mexanizmdir. Ular jamiyatdagi pul oqimini boshqaradi, tadbirkorlikni rivojlantiradi va iqtisodiy o‘sishga xizmat qiladi.

Raqamli bank xizmatlari

Bugungi kunda texnologiyalar rivojlanishi natijasida banklar o'z xizmatlarini raqamli formatga ko'chirishga intilmoqda. Internet, mobil ilovalar, sun'iy intellekt (AI) va blokcheyn texnologiyalari orqali ko'rsatilayotgan bank xizmatlari raqamli bank xizmatlari deb ataladi. Bu xizmatlarning asosiy afzalliklari:

- Oson va tez foydalanish: Har qanday joydan, har qanday vaqtda bank xizmatlariga kirish imkoniyati.
- Moliyaviy inklyuzivlikni oshirish: Raqamli xizmatlar orqali moliyaviy tizimga kirish imkoniyati ilgari banklarga murojaat qilish imkoniyati bo'lmagan odamlar va kichik biznes uchun ham kengayadi.
- Xavfsizlik: Blokcheyn va sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida tranzaksiyalar xavfsizligi ta'minlanadi.
- Kam xarajatlar: Raqamli xizmatlar an'anaviy bank xizmatlariga qaraganda arzonroq va qulayroq bo'lishi mumkin.

Kichik va o'rta biznes (KOB)

Kichik va o'rta biznes (KOB) — bu iqtisodiy tizimning asosiy tayanch nuqtasi hisoblanadi. KOBning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Iqtisodiy faollik: KOB iqtisodiyotni jonlantiradi, turli sohalarda mahsulot va xizmatlar yaratadi.
- Ish o'rinlari yaratish: Bu biznes turlari ko'p sonli ish o'rinlarini ta'minlaydi va aholi bandligini oshiradi.
- Innovatsiyalar: KOBlar tezkor va moslashuvchan bo'lib, yangi texnologiyalarni va ish usullarini joriy qilishda oldinda bo'lishadi.

Kredit resurslariga erkin kirish

KOBlarning samarali ishlashi va rivojlanishi uchun ular uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarga — kreditlarga erkin va oson kirish juda muhimdir. Kreditlar orqali kichik va o'rta biznes:

- Ishlab chiqarishni kengaytiradi,
- Yangi mahsulotlar yaratadi,
- Bozor ulushini oshiradi,
- Raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Shuning uchun, bank tizimining raqamli texnologiyalarni joriy etishi va KOBlarga kredit resurslarini tez va qulay shaklda taqdim etishi iqtisodiyotning barqaror va izchil rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Metodologiya: Ushbu maqola tayyorlanishida bir qator ilmiy va amaliy metodlardan foydalanilgan bo'lib, ular tadqiqotning sifatli va aniq natijalar berishini ta'minlaydi. Quyida har bir metodning mohiyati va uning tadqiqotdagi roli haqida batafsilroq tushuntirish berilgan.

Tahliliy metod

Tahliliy metod — bu mavjud ma'lumotlarni chuqur o'rganish va ularni turli tomonlama tahlil qilish usulidir. Ushbu metod yordamida bank sektorida raqamli

xizmatlar joriy etilishining dinamikasi, ya'ni vaqt davomida qanday o'zgarishlar va rivojlanishlar yuz bergani o'rganildi. Bu:

- Raqamli bank xizmatlarining qaysi bosqichlarda tez rivojlanganligi,
- Ularning mijozlar soni va ulanishi bo'yicha qanday o'zgarishlar bo'lganligi,
- Texnologik innovatsiyalar qaysi davrlarda ommalashgani kabi masalalarni aniqlashga yordam berdi.

Solishtirma metod

Solishtirma metod — bu turli hududlar yoki obyektlarni bir-biri bilan taqqoslash orqali ularning o'ziga xos xususiyatlarini, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash usulidir. Tadqiqotda O'zbekiston, Qozog'iston va Polsha kabi mamlakatlarning bank tizimlarida raqamli xizmatlarni joriy etish tajribalari solishtirildi. Ushbu solishtirish orqali:

- Turli mamlakatlarda raqamli bank xizmatlari qanday rivojlanganligi,
- Mamlakatlarning iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy sharoitlari raqamli bank xizmatlariga ta'siri,
- Eng yaxshi amaliyotlar va muvaffaqiyat omillari aniqlanib, O'zbekiston sharoitiga mos keladigan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Statistik tahlil

Statistik tahlil — bu raqamlar, ko'rsatkichlar va ma'lumotlarni yig'ish, tasniflash, o'rganish va umumlashtirish usuli. Ushbu metod orqali kichik va o'rta biznes (KOB)ning kreditlash hajmlari, raqamli bank xizmatlaridan foydalanish darajasi kabi ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Bu:

- Kreditlash bo'yicha o'sish yoki pasayish tendensiyalarini aniqlash,
- Raqamli xizmatlarga mijozlar qanchalik moslashayotganini ko'rsatish,
- Moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlari va muammolarini o'rganishga yordam berdi.

Statistik tahlil asosida aniq va raqamli dalillar bilan maqolaning asosiy g'oyalari mustahkamlandi.

Empirik tahlil

Empirik tahlil — bu haqiqiy hayotdan olingan, amaliy ma'lumotlarga asoslangan tadqiqot usuli. Ushbu metod yordamida O'zbekiston Markaziy banki va Jahon banki tomonidan taqdim etilgan rasmiy ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu ma'lumotlar:

- Moliyaviy bozorlarning holati,
- Bank xizmatlarining joriy etilish darajasi,
- KOBlar kreditlashining real holati va muammolari haqida aniq tasavvur beradi.

Empirik tahlil orqali maqolada keltirilgan xulosalar nafaqat nazariy asosda, balki haqiqiy statistik va amaliy ma'lumotlarga tayangan holda chiqarildi.

Umumiy metodologik yondashuv

Ushbu metodlarning kombinatsiyasi maqolaning sifatli va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi. Tahliliy va solishtirma metodlar nazariy asoslarni mustahkamlagan bo'lsa, statistik va empirik tahlillar esa amaliy va raqamli ma'lumotlarni ko'rsatib berdi. Shu

tarzda, maqola O'zbekiston bank tizimida raqamli xizmatlar va KOB kreditlash jarayonlarini yanada chuqur va tizimli yoritishga qaratildi.

Tahlil: Raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi

O'zbekiston Markaziy bankining so'nggi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil oxiriga kelib mamlakatdagi bank xizmatlarining 80% dan ortig'i raqamli shaklda amalga oshirilmoqda. Bu ko'rsatkich raqamli bank xizmatlarining iqtisodiyotdagi ahamiyatining ortib borayotganidan dalolat beradi. Mobil ilovalar yordamida mijozlar:

- To'lovlarni tez va qulay amalga oshirish imkoniga ega bo'lib,
- Onlayn kreditlash xizmatlaridan foydalanishlari ortmoqda,
- Elektron pul o'tkazmalari hajmi sezilarli darajada oshmoqda.

Raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilishi natijasida bir nechta muhim ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda:

- Xizmat narxining kamayishi: An'anaviy bank xizmatlariga nisbatan raqamli xizmatlar xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi, chunki ko'plab jarayonlar avtomatlashtirilgan va inson omilini kamaytiradi.

- Vaqt tejalishi: Mijozlar bankka borishga hojat qolmaydi, barcha operatsiyalar uyda yoki ish joyida, smartfon yoki kompyuter orqali bajarilishi mumkin.

- Korrupsiyaning kamayishi: Bank xizmatlarining raqamli shaklda amalga oshirilishi inson omilini kamaytirib, noqonuniy amaliyotlar va poraxo'rlik imkoniyatlarini qisqartiradi.

Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlarining ommalashuvi moliyaviy inklyuzivlikni oshiradi — ya'ni, ilgari bank xizmatlaridan foydalana olmagan aholi va kichik bizneslar ham moliyaviy tizimga integratsiyalanadi. Kichik va o'rta biznesni kreditlash holati

Kichik va o'rta biznes (KOB) mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning rivojlanishi ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni tatbiq etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ammo KOBning moliyalashtirilishi hali ham bir qator muammolar bilan yuzlashmoqda:

- Yuqori garov talablari: Ko'plab banklar kredit berishda katta miqdorda kafillik yoki garov so'raydi, bu esa kichik biznes uchun katta to'siq hisoblanadi.

- Yuqori foiz stavkalari: Kreditlar bo'yicha foizlar ko'pincha kichik biznes uchun qimmat bo'lib, ular uchun moliyaviy yukni oshiradi.

- Byurokratik to'siqlar: Kredit olish jarayoni murakkab hujjatlar va uzoq muddatli ruxsatnomalarni talab qilishi KOB subyektlarini qiynaydi.

Shunga qaramay, so'nggi yillarda hukumat va moliya institutlari tomonidan KOBni qo'llab-quvvatlash maqsadida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Masalan:

- "Ayollar va yoshlar biznesi" dasturi: Bu dastur orqali ayollar va yosh tadbirkorlarni moliyalashtirish hajmi oshirilmoqda.

- "Mikroqarzarlar" dasturi: Kichik hajmdagi kreditlar berish orqali yangi biznes loyihalarini qo'llab-quvvatlash.

Natijada, 2023-yilda kichik biznesga ajratilgan kreditlar hajmi 30% ga o'sdi, bu esa KOBning moliyalashtirishdagi ijobiy o'zgarishlarning yaqqol ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama: Raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilishi moliyaviy tizimda tub transformatsiyani amalga oshirmoqda. Avtomatlashtirilgan xizmatlar orqali mijozlarga tez, qulay va xavfsiz xizmat ko'rsatish imkoniyati yaratilmoqda, bu esa ayniqsa so'nggi yillarda, pandemiya sharoitida mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchini oshirdi.

Raqamli transformatsiya kichik va o'rta biznes (KOB) uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Masalan, endi ular kredit olish uchun bankka borish shart emas, arizalar onlayn tarzda yuborilib, tez va samarali ko'rib chiqilmoqda. Shuningdek, garovsiz yoki minimal garov talab etiladigan kreditlar orqali moliyalashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa kichik tadbirkorlar uchun moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtiradi va ularning raqobatbardoshligini oshiradi.

Biroq, ba'zi muammolar ham mavjud. KOB vakillarining moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi raqamli xizmatlardan samarali foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Ko'plab tadbirkorlar moliyaviy mahsulotlarning murakkabliklarini to'liq tushunmaydi yoki raqamli platformalarda ishlashga qodir emas. Bundan tashqari, mamlakatning ayrim hududlarida raqamli infratuzilmaning zaifligi, ya'ni internet va mobil aloqa xizmatlarining cheklanganligi xizmatlardan to'liq foydalanishga xalaqit beradi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun moliyaviy ta'limni kuchaytirish, raqamli infratuzilmani yaxshilash va xizmatlarni soddalashtirish bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rilishi zarur.

Natijalar

- Raqamli bank xizmatlari aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Endilikda ko'plab aholining, shu jumladan qishloq joylarda yashovchi aholi ham bank xizmatlaridan osongina foydalanmoqda.

- Kichik va o'rta biznesni kreditlash hajmi sezilarli darajada oshdi. So'nggi yillarda kredit ajratish hajmlarining ko'payishi KOB faoliyatini kengaytirishga yordam bermoqda. Biroq, kredit berishda yuqori garov talablari va kredit xavfini baholashdagi murakkabliklar hali ham muammolar qatorida qolmoqda.

- Raqamli kreditlash tizimi kelajakda KOB subyektlari uchun asosiy moliyalashtirish manbalaridan biriga aylanishi mumkin. Bu yo'nalish, ayniqsa, banklar va moliyaviy texnologiyalar kompaniyalari o'rtasidagi hamkorlik rivojlanishi bilan yanada mustahkamlanadi.

- Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan qo'llab-quvvatlovchi dasturlar moliyaviy inklyuziyani ta'minlamoqda. "Ayollar va yoshlar biznesi", "Mikroqarzarlar" kabi loyihalar kichik tadbirkorlarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi va bu jarayonni yanada kengaytirish uchun asos yaratmoqda.

Xulosa

So'nggi yillarda bank-moliya tizimidagi islohotlar, xususan raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, mamlakat iqtisodiyotining turli sohalariga, xususan

kichik va o'rta biznes (KOB) subyektlariga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli bank xizmatlari orqali KOB uchun moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati sezilarli darajada oshib, ular o'z faoliyatini kengaytirish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Bundan tashqari, raqamli transformatsiya bank tizimining ishonchliligi, xizmatlar sifati va kreditlash jarayonining shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. Avtomatlashtirilgan va onlayn xizmatlar mijozlarga tezkor va qulay xizmat ko'rsatishni ta'minlab, korrupsion risklarni kamaytirishga yordam bermoqda.

Shu bilan birga, raqamli islohotlarni yanada jadallashtirish, hududlar o'rtasidagi raqamli infratuzilma va moliyaviy xizmatlarga kirishda mavjud tengsizliklarni bartaraf etish hamda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish uchun tizimli chora-tadbirlar zarur. Bu yo'nalishlarda amalga oshiriladigan ishlar mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda va keng ko'lamli moliyaviy inklyuziyani rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Bank xizmatlari va moliyaviy infratuzilma rivoji haqida hisobot. Toshkent.
2. Jahon banki. (2023). O'zbekiston iqtisodiyotining moliyaviy inklyuziyasi bo'yicha tahlil. Washington, D.C.
3. Karimov, A., & Saidova, M. (2022). Raqamli bank xizmatlari va ularning kichik biznesga ta'siri. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
4. World Bank Group. (2023). Digital Financial Services in Emerging Markets. Washington, D.C.
5. Qozog'iston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Bank sektorida raqamli transformatsiya. Nur-Sulton.
6. Polsha Respublikasi Banki. (2022). Raqamli bank xizmatlari rivoji va tajriba. Varshava.
7. World Economic Forum. (2023). Future of Digital Banking. Available at: <https://www.weforum.org/reports/future-of-digital-banking>
8. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. (2023). Kichik va o'rta biznesni rivojlantirish bo'yicha strategiya. Toshkent.